

פרשת עקב

לא לדרוך במקום

הפרשה מגלה לנו את החשיבות של הדור שלנו, דור "עיקבתא דמשיחא" ומדריכה אותנו כיצד עלינו לנהוג בזמן הזה. איך הכלי של שמחה מהווה נקודה חשובה בדרך העבודה הרוחנית השלימה ואיך הוא קשור לזכירת התכלית

הקדמה

הפרשה אמנם טעונה בהרבה נושאים חשובים, כמו ברכת המזון והנחת תפילין, אבל משתי המילים הראשונות שלה, "וַיְהִי עַקֵּב", עולה לימוד מהותי ומעמיק לעבודה הרוחנית של כל אחד מאתנו החיים בדור הזה.

הפרשה פותחת בהבטחה, "וַיְהִי עַקֵּב תִּשְׁמְעוֹן, אֶת הַמְּשָׁפְטִים הָאֵלֹהִים, וְשָׁמְרָתֶם וְעָשִׂיתֶם, אֹתָם, וְשָׁמַר ה' אֶלְקֵיכֶם לְךָ, אֶת-הַבְּרִית וְאֶת-הַחֶסֶד, אֲשֶׁר נִשְׁבַּע, לְאַבְרָהָם". רש"י מפרש את תחילת הפסוק, "אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו, תשמעון". זאת אומרת, שאם תשימו לב דוקא למצות שהאדם נוהג להתעלם מהן, בהיותן קלות ושכיחות, מצות שאדם דש בעקביו, אז תתמלא לכם ההבטחה הטובה של הבורא. דוד המלך אומר, "לָמָּה אֵיכָּא, בְּיָמֵי כָּע, עָוֹן עַקְבֵי יִסּוּבְנֵי" (תהילים מ"ט ו'), ורש"י מפרש שם, "על מה אירא כשיבוא הרע בעולם והלא על כי העונות אשר אני מזלזל בהם לדושם בעקב רגלי. הם, הם המסבבים אותי ובעבורם אני מתפחד פן על ידיהם אלכד ברעה". ידוע שדרכה של היהדות מחייבת עירנות, זריזות ומודעות תמידית, כפי שמלמד הרמח"ל ב"מסילת ישרים". צריך לשים לב אפילו למקומות הקטנים, הלא חשובים כביכול, אלה שכולם דורכים עליהם. אבל למה רש"י מזכיר דוקא את עקבו של אדם? מה המשמעות של העקב עבורנו? ומה הן המצוות הקלות שרש"י מזכיר? כשנכנס לפנימיות הפרשה נוכל, ב"ה, למצוא את התשובות לדברים אלה.

שורש המילה עקב

כבר למדנו שעל מנת להבין את שורש המשמעות של מילה מסוימת, חשוב לראות את המקום הראשון שבו היא מופיעה בתורה. הפעם הראשונה בה מופיע השורש 'ע.ק.ב.' נמצאת בתחילת ספר בראשית, שם נאמר לנחש, "וַאֲיִבָּהּ אֲנִישִׁית, בִּינְךָ וּבִין הָאֲשָׁה, וּבִין זָרְעֶךָ, וּבִין זָרְעָהּ: הוּא יִשׁוּפְךָ רֹאשׁ, וְאַתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עַקֵּב" (בראשית ג' ט"ו).

איך עושים את הקשר בין השורש הזה לבין הפרשה שלנו, המדברת על שמירת משפטי השם? מה הקשר בין שמירת המצוות בדקדוק לבין נשיכת הנחש?

בעל הטורים מראה לנו שבפעם הראשונה שמופיעות עשרת הדיברות בתורה יש 172 מילים, וזה גימטריה'עקב'. הבעל שם טוב זיע"א אומר, עשרת הדיברות זה התמצית של התורה, התכלית, שיא החיבור שניתן בהר סיני. יוצא ש'עקב' מרמז על תכלית העבודה, על המקום, הזמן והנקודה החשובים ביותר.

הכח של הנחש

אנו חיים בעולם מלא ייסורים. אחד מהעונשים בהם נענש אדם הראשון לאחר חטאו, היה "הוא יִשׁוּפְךָ רֹאשׁ, וְאַתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עַקֵּב", לחיות במאבק תמידי עם הנחש. המאבק הוא על העקב. העקב הוא אבר חשוב מאוד עליו נשענת כל הקומה כולה. מי ששולט בעקב שולט ביציבות הגוף כולו. הנחש שפוגע בעקב זה המקור של כל הייסורים בעולם. אומר הרב שליט"א, אם אדם הראשון לא היה מתפתה בעצת הנחש אז כל העולם היה מאושר. מתחילת הבריאה הכל היה בנוי בצורה כזאת מושלמת. המבנה של אדם ראשון היה בנוי כך שהוא היה יכול לחיות לנצח - חיים מאושרים, בלי ייסורים, בלי שום דאגות, הכל מלא ענג ושמחה עד בלי סוף. אלא שהחטא של אדם הראשון ניתק אותנו מראיית התכלית ולאחר החטא נברא העולם הזה. עולם מלשון העלם, שמסתיר את התכלית. הכח של הנחש עושה פירושים בין האור לכלי, בינינו לבין הבורא. הקול של הנחש מונע מאתנו מלשמע את קול התורה, את המצוות, את החוקים

פרשת עקב

והמשפטים.

תכלית הייסורים

יוצא שכל הייסורים זה בגלל הסתרת התכלית ומתחושת הפירוד שבאה בעקבות זה. אומר 'בעל הסולם' בהקדמה לתלמוד עשר הספירות, "סיבה אחת, שנעשתה למקור לכל המכאובים והייסורים שאנו סובלים... שבהסרת הסיבה ההיא, נפטרים תיכף מכל צער ומכל מכאוב... ואומר לך, שהסיבה... מיעוט ההבנה שלנו בהשגחתו ית' על בריותיו, שאין אנו מבינים אותו ית' כראוי". אנו צריכים לתלמוד ולהכיר את דרכי הפעולה של ההשגחה. אנו צריכים לדעת עם לבבנו שהתכלית היא להיטיב לנו, להיטיב לכל הנבראים. הייסורים שאנו עוברים פועלים כאב המייסר את בנו, מרב אהבה, כדי לעזור לו להגיע לתכלית. כמו שכתוב בפרשה, "וַיִּדְעָתָּה, עִם-לְבַבְּךָ: כִּי, בְּאֶשֶׁר יִסֵּר אִישׁ אֶת-בְּנוֹ, ה' אֱלֹקֶיךָ, מִסִּרְבֵּךָ". כל המציאות שלנו, על כל פרטיה, בנויה בצורה תכליתית, כדי להביא אותנו אל הנקודה המיועדת.

ביטחון פנימי

אז איך עוברים את הייסורים בעולם הזה? אומר הרב שליט"א, אפשר לעבור את כוס הייסורים ולהמשיך הלאה, אם פועלים לפי הפנימיות, לפי התכלית. יש הרבה סיפורים על גדולי עולם ששתו מכוס הייסורים והחזיקו והמשיכו בדרך. כך זה הסיפור של יחידים וכך גם הסיפור של כל עם ישראל, מפני שהוא תמיד ידע שיש לו תכלית.

כמו הסיפור על המטרוניא, שהמלך עזב אותה מיד לאחר נישואיהם. אך לפני לכתו, נתן לה שטר כתובה בו כתב את כל ההבטחות שהוא מבטיח לה. כאשר המלך התמהמה מלשוב, היו שכנותיה של המטרוניא לועגות לה וצוחקות על בדידותה. כשהיתה מרגישה אומללה במיוחד, היתה מסתגרת בביתה, פותחת את שטר הכתובה, קוראת את ההבטחות, זוכרת ומתנחמת, עד שחזר המלך.

מסביר הרב שליט"א, ככה כלל ישראל, הגויים עושים לנו צרות גדולות ואנחנו עדיין רוצים יהדות, רוצים את ארץ ישראל, ועדיין יש עוד צדיקים גדולים בינינו. לעתיד לבא, יבוא הקב"ה ויהיה תמה עלינו, איך החזקנו מעמד?! אז עם ישראל יגידו, אלמלא ההבטחות שכתובות בנביאים לא יכולנו לעמוד בכל מה שעברנו. הביטחון בהבטחה הוא כל כך חזק ושורשי בתוכנו. בוטחים בשם! לא רק אלה שמצהירים שהם בוטחים וכל הזמן מתפללים ומדברים אמונה, אלא גם אנשים שאין להם סימן של אמונה. הקב"ה מזין את הביטחון הפנימי שלהם אף על פי שכלפי חוץ זה לא נמצא ולא נראה שזה מחזיק מעמד. כולם אומרים "יהיה בסדר"!

הבחירה בין טוב ורע

המילה 'עקב' בפרשה מוזכרת בשני הקשרים מנוגדים. פעם אחת, "וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן, אֶת הַמְּשַׁפְּטִים הָאֵלֶּה, וְשָׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם, אֹתָם, וְשָׁמַר ה' אֱלֹקֶיךָ לָךְ, אֶת-הַבְּרִית וְאֶת-הַחֶסֶד, אֲשֶׁר בִּשְׁבַע, לְאַבְרָהָם, וְאֵילֹה בַּפֶּעַם הַשֵּׁנִי, וְהָיָה, אִם-שָׁכַחְתֶּם תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ, וְהִלַּכְתֶּם אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְעַבַּדְתֶּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם הַעֲדֹתֵי בְכֶם הַיּוֹם, כִּי אֲבַד תֵּאבְדוּן. כַּגֹּיִם, אֲשֶׁר ה' מֵאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֹּן, תֵּאבְדוּן: עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן, בְּקוֹל ה' אֱלֹקֵיכֶם". שני ה'עקב' האלה הם הקטבים של טוב ורע העומדים בפנינו.

הרב שליט"א מסביר, כשהנחש נושך בעקב, להבדיל מנשיכות אחרות, זה לא רק בעקב, זה מפעפע לאורך כל הגוף עד שזה מכלה את כל האדם כולו, לא משאיר ממנו שום דבר. זאת אחת הסיבות מדוע הקרב על העקב הוא כל כך עתיק ומשמעותי. יעקב אבינו מרגע הלידה אחז בעקב עשו, ניסה לשלוט בו. חז"ל אמרו, "הכל מתברר במחשבה". צריך לחשוב היטב, מה יהיו התוצאות של כל פעולה שלי. האם אני נותן לנחש אחיזה בעקב, האם אני לא שומע את הדברים של הבורא ונותן לרעל לפעפע בי בכל הגוף, או האם אני שומע ומשיג שליטה בנחש וזוכה בברכה. אם אדם זוכר במחשבתו להטות את העקב לצד הטוב, לזכור את התכלית, אז אפילו אם ח"ו יש לו ייסורים קשים, הוא יודע שזה לא התכלית. התכלית זה עולם הבא, התענוג האינסופי שמסתתר בתוך הייסורים.

פרשת עקב

לא להיתקע ברגע

העצה הטובה היא אף פעם לא להיתקע ולהסתכל רק ברגע הזה, כי ברגע הזה, ובכלל בעולם הזה, אתה לא תראה את האמת. אלא כל הזמן צריך לעבוד בשביל לראות את האמת בעתיד. כותב 'בעל הסולם' ב"הקדמה לספר הזוהר", "תחבולה האחת היא: להסתכל בסוף המעשה, כלומר בתכלית הבריאה, כי אי אפשר להבין שום דבר באמצע מלאכתו, אלא מסופו".

מי שבאמת עובד אל התכלית ויודע שהקב"ה טוב ומטיב ומאמין בקב"ה, בחיי העולם הבא, בחיי נצח, אז הוא גם יכול להרגיש בעולם הזה את חיי העולם הבא. כמו שכתוב "עולמך תראה בחייך" (מסכת ברכות). אלה הם בעלי מדרגה גבוהה שכבר זיככו את עצמם מכל חומר וכבר יכולים לראות מראות של עולם הבא.

השמחה בתכלית

הפרשה פותחת, "וְהָיָה עֲקֵב תִּשְׁמְעוּן...". מקובל עלינו מחז"ל ש'והיה' זה לשון שמחה, ולעומת זאת, 'ויהי' לשון צער. 'והיה' אותיות י.ה.ו.ה. - מידת הרחמים של הבורא, מקור כל הטוב והשמחה. 'והיה' זה ראשי תיבות של הפסוק, "יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם, וְתִגַּל הָאָרֶץ" (תהילים צ"ו י"א). אומר האדמו"ר מרז'ין, "אם שכוח תשכח את ה'והיה', היינו את השמחה ותהא שרוי בעצבות, ברי כי, "שְׂכַחְתָּ תִּשְׁכַּח אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ", כפי שמזהירה הפרשה. עצבות גוררת שכחת הבורא".

מסביר הרב שליט"א, מתי אדם בשמחה? כשהוא יודע שהוא פועל ויש תוצאות, יש תכלית. כל פועל עובד אצל בעל הבית למען התכלית, השכר שלו. אחרת לא היה הולך לעבוד. קשה לאדם כשהוא לא רואה תכלית בעצם העבודה. בדור שלנו, אנו רואים אנשים רבים אשר, לצערנו, הגיעו למצב מבולבל, מרב אפשרויות לא מוצאים תכלית והתוצאות עגומות. אנשים מגיעים למצב של ייאוש ודיכאון ר"ל, או מחפשים גירויים קיצוניים שלא יעלו על הדעת. אנו רואים, עד כמה חשוב להיות מחוברים לתכלית.

כתוב בנביא על הגאולה, "כִּי-בִשְׂמִיחָה תִצְאוּ, וּבְשָׁלוֹם תּוֹבְלוּ; הִהָרִים וְהַגְּבְעוֹת, יִפְצְחוּ לְפִנְיֵיכֶם רִנָּה, וְכָל-עֵצֵי הַשָּׁדֶה, יִמְחָאוּ-כָף" (ישעיהו נ"ה י"ב). באמצעות השמחה יוצאים מכל הצרות. כשאדם שמח זה פותח את הלב ונותן לו כוחות להתמודד עם כל הבא עליו. על זה אומר ה'בעל שם טוב', "והיה תמיד בשמחה, ויחשוב ויאמין באמונה שלמה שהשכינה אצלו ושומרת אותו, והוא מסתכל על הבורא ית' שמו והבורא ית' שמו מסתכל בו, והבורא ית' שמו יכול לעשות כל מה שהוא רוצה, אם הוא רוצה מחריב כל העולמות ברגע אחד, ובורא אותם ברגע אחד, ובו ית' שמו מושרשים כל הטובות והדינים שיש בעולם, שבכל דבר יש שפעו וחיותו, ואין אני בוטח ומתיירא רק ממנו ית' שמו". מכל זה יהיה בשמחה!

מובטחת לנו שמחה גדולה בקרוב מאוד, שמחת הגאולה, שמחה שהולכת ומתגברת ולא נחלשת. מי שחי היום באמונה של גאולה, כאילו כבר נגאל, הוא כבר חי מאורות של הגאולה. יש אנשים ששואבים שמחה מהאורות של העבר ואפשר גם לשאוב אותה מהאורות של העתיד. אבל, צריך גם לעשות מעשים של גאולה. לצפות לישועה, זה לא אומר לשבת בחיבוק ידיים.

הכנה לגאולה

גילוי משיח זה גילוי אור גדול, אור היחידה. מציאות שכולם רואים את האמת. כתוב בזוהר הקדוש שעתיד להתגלות עמוד של אש. בעל הסולם זיע"א אומר, זה לא עמוד גשמי, מדובר על אור החכמה. צריך להיות מוכנים לאור הזה. כולם יראו את האמת, כתוב שאנשים יהיו נבוכים ממה שהתעסקו עד אותו רגע, בתודעה שהיתה להם בראש. מה שכתוב בפרשה, "וְאִמְרַתְּ, בְּלִבְבְּךָ: כֹּחִי וְעִצְמִי יְדִי, עָשָׂה לִי אֶת-הַתִּיל הַזֶּה" - מודעות של גאווה, ניתוק ופירוד. ההפך הגמור ממה שכתוב לאחר מכן, "וְיִכְרַתְּ, אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ--כִּי הוּא הִנְתָּן לְךָ כֹּחַ, לַעֲשׂוֹת תִּיל", וכן כתוב, "כִּי לֹא עַל-הַלָּחֵם לְבַדּוֹ יִתִּיה הָאָדָם--כִּי עַל-כָּל-מוֹצֵא פִי-ה', יִתִּיה הָאָדָם". ידיעה ברורה שכל מה שיש לנו זה מהבורא ורק מהבורא. זאת ההכנה הכי נכונה לאור הגדול.

יתרון האור מהחושך

הענין של 'והיה' מלשון שמחה, מדבר גם על השמחה של ה'עקב', השמחה שתתגלה בדור שלנו, דור

פרשת עקב

שנקרא עיקבתא דמשיחא. דוקא בדור השרוי בחושך גדול ואפילה רוחנית קשה, הדור האחרון לפני הגאולה, דוקא בתוך התנאים הקשים האלה, בוקע אור האמונה החזקה, אמונה שמעל הדעת. אומר ה"נתיבות שלום", "הדורות של עיקבתא דמשיחא, שההסתר גדול בהם כ"כ, שאין רואים ואין שומעים כלום, כל מה שיש להם הוא רק כח האמונה" (נ"ש על התורה). דוקא הדורות האלו יזכו בברכה הכי גדולה, "וְשָׁמַר ה' אֶלְקֵינוּ לְךָ, אֶת-הַבְּרִית וְאֶת-הַחֶסֶד, אֲשֶׁר נִשְׁבַּע, לְאַבְרָהָם...". אנחנו חיים במציאות של הסתר. אף אחד מאיתנו לא ראה ניסים גלויים כמו הדור שיצא ממצרים. אף אחד לא שמע את קול השם מדבר אליו ישירות כמו הדורות הראשונים. בכל זאת, אנשים רבים מתעוררים לתשובה ואנשים רבים עובדים את השם בדבקות. הכל בכח האמונה שמעל הדעת. אמונה שצריך לעשות את הדברים כי יש בורא לעולם ותורת משה אמת. כשהדור הזה שומע בקול התורה ומקיים אותה, למרות שלא רואה כלום, זה עושה כלי שלם לברכה ומעורר שמחה גדולה בשמים. זאת השמחה של 'והיה' הרמוזה בתחילת הפרשה, וזה הכח האמיתי של הדור הזה, כח האמונה.

הצלחת העבודה

אז איך מקבלים ודאות ומתחזקים באמונה כשהמציאות שלנו רצופת ניסיונות והסתרים לא פשוטים? על זה מביא ה"נתיבות שלום" את הפסוק מהפרשה, "כִּי תֵאֱמַר בְּלִבְּךָ, רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי; אֵיכָה אוֹכַל, לְהוֹרִישָׁם" (נ"ש על התורה). כשאדם חווה הרבה קשיים ומניעות בדרכו הרוחנית, כשבראש הוא יודע שצריך להתקדם, אבל הגוף כבד ולא נותן לזוז, זה נחשב בחינת גויים בנפשו, בחינת הרצון לקבל לעצמו. אומרת התורה, אם תגיע למצב שתאמר בלבבך שאין לך יכולת להתגבר על כל התאוות, על היצר הרע שלך, הרצון העצמי שלך, אז תזכור, "כִּי-ה' אֶלְקֵינוּ בְּקִרְבָּנוּ". יש לך תמיד את כח ההתגברות. הוא קיים בתוך כל יהודי. זהו אותו ניצוץ אלוקי, ניצוץ נשמה החצובה משמי מרומים הנמצאת בקרבך. בכח הנקודה הזאת יהודי יכול להתגבר על כל התאוות הקיימות בתוכו ולעלות מעלה אל עבר התכלית.

תכלית בראש

העקב הוא סיום הגוף, המקים את הקומה השלמה. לכן בעקב זה כבר קרוב מאוד לתכלית. צריך להסתכל על סופו של כל דבר. צריך לשים את העקב בתוך הראש שלנו, לחבר את הסוף עם ההתחלה וכך לקיים "סוף מעשה במחשבה תחילה". אפשר שזה מסביר גם את פירושו של הרמב"ן על "עקב תִּשְׁמְעוּן", שעקב זה לשון סיבה ועיגול, מפני שהתכלית מחברת הכל למעגל שלם אחד, תחילה וסוף, ראשית ותכלית.

אומר הרמח"ל בפתיחה למסילת ישרים, על יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה: "שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו". שוב, צריך כל הזמן לזכור את התכלית, בכל מה שהוא עושה, איזה תועלת תכליתית יש פה. כך צריך האדם לחשוב.

סוד המצוות הקלות

לסיום, נחזור שוב לפירוש רש"י על הפסוק הראשון של הפרשה, "אם המצוות הקלות שאדם דש בעקביו, תשמעון". אמרו חז"ל, "והוי זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה" (אבות ב' א'). הפרשה אומרת שאם האדם ישמור אפילו את המצוות הקלות שאדם דש בעקביו, אז, הקב"ה יקיים עליו את כל מה שהבטיח לאבות. מה פשר העניין? מה המשמעות הפנימית של מצוה קלה, הרי כל המצוות חשובות באותה מידה? ולמה דוקא 'מצוה קלה' היא זאת שמזכה את האדם בחיבור לשפע?

בספר "ברכת שלום על התורה", אנו מוצאים את דבריו של הרב ברוך שלום זצ"ל על דברים אלה ודבריו מאירים את דרך העבודה הרוחנית הנדרשת מאתנו. פותח ה"ברכת שלום" ואומר, שעל מנת לקבל את שפעו והטבתו של הבורא, צריכים להשוות צורה אליו. זאת אומרת, הבורא הוא רק משפיע ולכן אנו צריכים להפך את הרצון לקבל שלנו ולעבוד בעל-מנת להשפיע. מה שקרוי עבודה לשמה, לעשות נחת

פרשת עקב

רוח ליוצרנו. אחרת העבודה הרוחנית שלנו עלולה ליצור פירוד גדול יותר, מהסיבה שברוחני שינוי צורה הוא הסיבה לפירוד, להבדיל משיווי צורה היוצר דבקות וחיבור.

ממשיך ה"ברכת שלום" ואומר, רובנו לא נותנים חשיבות מספקת להכניס את הכוונה של 'על מנת להשפיע' בתוך מעשינו בכלל ובתוך מעשי המצוות בפרט. רובנו דשים את החלק החשוב הזה בעקבינו, ללא ההבנה שעל מצוות שלא ב'על מנת להשפיע' שורה בחינת צמצום והאור לא יכול להישאר שם. ככלל, אדם אינו עושה מעשה שאינו רואה שיצמח לו מממנו תועלת לעצמו. הגוף שלנו מואס בעבודה שכזאת. לכן, העבודה של 'על מנת להשפיע' נקראת 'מצוה קלה', מלשון קלון וביזיון, ולכן רובנו דשים אותה בעקבינו.

אולם הפרשה מודיעה לנו שהמציאות הפוכה לגמרי. מצוות שהאדם עושה לתועלת עצמו, אם מפחד, אם ממחשבה על שכר לעצמו, מצוות ללא הכונה הרצויה של 'על מנת להשפיע', אינן מביאות את האדם אל התכלית של הדבקות בבורא. רק 'מצוות קלות', מצוות עם הכוונה של עבודה ב'על מנת להשפיע', הן המביאות אותנו להשתוות הצורה וכתוצאה מכך יכינו את האדם ככלי הראוי לקבל את כל הברכה, הטוב והעונג. כידוע, כאשר אדם דבוק בבורא, שום רע לא ישיגהו. האור יכול לשכון בו תמיד ובמקום שיש גילוי ראוי של אור החכמה, אין יותר אחיזה לקליפות.

סיכום הדברים

אנחנו באמצעו של חודש אב וכתוב בספר היצירה שהחודש הזה מקושר לחוש השמיעה בנפש. גילוי המתקשר למילים הפותחות את הפרשה, "עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן". אפשר שזהו זמן טוב שכל אחד מאתנו יבדוק היטב, האם ומה הוא שומע. האם אני מקשיב לחדשות, לרכילות, לתוצאות של הבחירות לכנסת, לעצת הנחש, לדברים שרק מגדילים בי את הרצון לקבל והאגואיזם? או האם אני באמת שומע את מה שנאמר בשעורים, את קול התורה, את דרך השם, את דרך ההשפעה, דרכה של הנשמה? האם השמיעה שלי 'טובה' או לא? האם היא מולידה דברים טובים בחיי?

צריך גם לשים לב לדברים הקטנים שאנו דשים בעקבינו. לא להזניח את הפרטים הקטנים שעלולים לא להראות חשובים כל כך. אנחנו דור שנקרא 'עקבתא דמשיחא', אנחנו העקב. לכן המאבק עם הנחש כל כך גדול בדור הזה, אבל אנחנו גם מאוד קרובים לתכלית. כפי שאמרנו, העקב זה כבר קרוב לתכלית, לקומה השלמה. ב"ה, שנזכה להיות עקב נאמן, שכל הדורות שעברו יוכלו להישען עליו ותוכל לקום הקומה השלמה של עם ישראל, וביחד נזכה כולנו לגאולה שלמה.